

EEN KLEINE FILOSOFIE
VAN GROTE EMOTIES

STEFAN HERTMANS

een kleine
filosofie van
grote emoties

vrindenschap

P E L C K M A N S

Inhoud

Dood in Venetië	13
Bloed, pillen en amuletten	19
De getemde mens	25
Vriendschapsverdriet	29
Trouw en onthecht	35
Aan tafel met Socrates	45
Gastvrijheid en Eroos	47
Het schip van Theseus	53
Rouw of zelfbeklag	59
Ridderlijkheid	65
De wandelvriend	71
Waarom? Daarom	77
Ironie, maar met mate	81
Afstand en vertrouwen	87
De politieke vriend	91
Pijnlijke illusies	101
Vriendschap en verraad	113
Het on vergeeflijke vergeven	121
De gecancelde vriend	129
De leesvriend	135
Literatuur	141

Mijn vriend, luister.
Ik heb vannacht gedroomd.
De hemel schreeuwde, de aarde antwoordde.
Ik stond ertussenin.
Gilgamesj Epos

Omdat ze van elkaar hielden,
vergaven ze elkaar de erfzonde.
Sandor Marai, *Gloed*

Toen ik een tiental jaar geleden een goede vriend verloor die na een haast terloops onderzoek terminaal ziek bleek te zijn door uitzaaiingen in zowat zijn hele lichaam, werd ik voor het eerst overvallen door het besef dat de dood ons, die overblijven, vaak het gevoel geeft dat we tekort zijn geschoten. In de maanden voorafgaand aan zijn einde werd ik overstelpt door werk en een veel te drukke agenda. Ik probeerde telkens opnieuw tijd te vinden om hem te bezoeken; soms belde hij me op, zei dat hij eigenlijk niets te vertellen had, wou iets zeggen over een collega maar kwam niet op diens naam, we wisselden enkele aardigheden uit, beëindigden het gesprek met mijn belofte een van de volgende dagen langs te komen, iets wat vaker niet dan wel lukte, en voor ik het wist werd hij opgenomen in de palliatieve zorg, waar ik hem uiteindelijk omhelsde. “Dit is geen slecht hotel”, zei hij, al volkomen in de war door de hersentumor die hem van binnenuit aan het opvreten was, “zal ik hier ook een kamer voor je boeken?” En de week daarop: “Morgen mag ik nog niet naar huis, mijn vrouw wil het niet.” Zijn ooit zo krachtige handen grepen trillend naar de staven van zijn ziekenhuisbed. Toen ik hem de laatste keer bezocht, kon hij niet meer

spreken. Telkens wanneer ik dichterbij zijn gezicht kwam en hem enkele troostende woorden toefluisterde, probeerde hij overeind te komen. Dat lukte niet, hij viel telkens terug in de kussens, werd onrustig en gaf blijk van frustratie. Tot ik me over hem boog, hem op zijn voorhoofd kustte en mijn armen om zijn uitgeteerde schouders sloeg. Toen knikte hij langzaam ja, leunde achterover, sloot zijn ogen met een diepe zucht en viel in slaap. Het is de laatste keer dat ik hem heb gezien. Of toch niet – dagen later ben ik het mortuarium ingegaan, waar ik hem opgebaard heb zien liggen als een marmeren beeld op een oude tombe, met die scherpe ingevallen neus van de aflijvige, en de moeizaam in elkaar gewrongen vingers op zijn borst. Zijn vingernagels waren violet, zijn hoofd bleek als was, als door een zorgzaam kunstenaar geboetseerd. Ik nam een tiental foto's, vooral van zijn handen – hij, de kunstenaar en verleider die zulke gevoelige vingers had gehad.

Ik heb die foto's pas jaren later opnieuw durven te bekijken, op het ogenblik dat ik weer een dierbare vriend verloor, een man met wie het delen van schoonheid van bij de eerste ontmoeting intens en vanzelfsprekend bleek. Hij was de meest succesvolle componist van zijn generatie, groot van stuk, een 'kachel van een man', zoals ik hem

steevast omschreef, in de fleur van zijn leven. Toen hij van het ene op het andere ogenblik letterlijk doodviel achter zijn werktafel, was ik in shock. Mijn vrouw en ikzelf zaten in de auto toen we het nieuws vernamen. Er kwamen verwarrende tekstberichten binnen van mensen die vroegen hoe we ermee omgingen – waarmee? Wat was er gebeurd? Ik herinner me dat ik, toen het besef doordrong, bijna even de controle over het stuur verloor. Dit was zo onbegrijpelijk, zo onvatbaar dat ik meteen ook woede voelde. Voor het eerst ging het door mij heen, dat het logischer zou zijn geweest als ikzelf zo plots zou zijn gestorven – ik was tenslotte twaalf jaar ouder dan deze krachtige, gezonde man met zijn uitzonderlijk talent. Misschien, heb ik later vaak gedacht, was dat het ultieme bewijs van onze vriendschap: dat ik in zijn plaats had willen sterven om hem nog mijn jaren te gunnen.

In de dagen erna verzeilde ik in een zo diepe rouw, dat ik amper kon ademen. Tot ik het niet meer uithield, mijn meest dierbare schrijfbroeder belde en vroeg: “Kom me helpen, ik kan dit niet alleen.” De begrafenis was een beproeving – de honderden mensen die tot ver buiten de kathedraal stonden, de schoonheid van de muziek die ons daar had samengebracht. Ik voelde me stokoud, kwaad op het leven. Ik stond te rillen van

de kou, werd de dag erop ziek, een soort koortsige bronchitis die moeilijk overging. In de daaropvolgende weken vroeg ik me af waarom er, naast het afgezaagde woord liefdesverdriet, geen woord bestaat als vriendschapsverdriet. Nu nog, meer dan drie jaar na die klap, pleeg ik te zeggen dat ik me voel als iemand die aan de rand van een bomkrater zit te staren.

Over de vriendschap schrijven is zich begeven in een moeilijk te omschrijven gebied waar onze gevoelens en gedachten verwarrende verbintenissen aangaan. Ik bedoel dan de diepe vriendschap die geen intieme band veronderstelt, waar je voor de ander verschijnt in een volledige aanvaarding zonder verdere verwachtingen te koesteren of zelfs eisen te stellen.

Door het zo uit te drukken, ben ik eigenlijk al een vijftal bruggen te ver gesprongen. Kan vriendschap wel vrij van verwachtingen zijn, van de hoop iemand te hebben gevonden die ons in alle omstandigheden zal begrijpen, ook wanneer we fouten maken? Wanneer we in een onvoorziene ontmoeting plots voelen: dit is iemand die ik vertrouw, die mij intrigeert of inspireert, met wie ik kan lachen en ongeremd zijn, met wie er

meteen iets is wat we tegenwoordig enigszins technisch een 'klik' noemen – welke stap hebben we dan gezet? Waar eindigt de illusie en waar begint de juiste inschatting van de ontmoeting die naar een vriendschap kan leiden? En hoe belangrijk blijken die eerste indrukken te zijn geweest wanneer de vriendschap zich verdiept – of naar een ontgoocheling voert?

Dood in Venetië

Ooit, na de ontmoeting met een vrouw voor wie ik sterke gevoelens begon te koesteren, was ik alleen naar Venetië gereisd om afstand te nemen en na te denken over mijn destijds nogal grillige liefdesleven. Op een avond zat ik er een glas te drinken, toen ik werd aangesproken door een man uit Toronto. We raakten aan de praat, hij bleek dirigent en componist. Het gesprek laaide meteen heel mooi op. Ik herinner me nog dat we lang spraken over Thomas Manns novelle *De dood in Venetië* (1912), vervolgens over de toen nog vers in het geheugen liggende verfilming van Luchino Visconti, de onuitwisbare combinatie van het langgoureuze verlangen van de zijn dood naderende oude man met de etherische jongensgestalte die over het Lido slentert, het adagietto uit Mahlers *Vijfde Symfonie*, het streepje zwarte verf dat uit de onhandig bijgekleurde haren van de oude componist druipt – de hoofdrol werd onvergetelijk vertolkt door Dirk Bogarde. We besloten samen iets te eten, gingen daarna nog een paar glazen drinken, en toen we voor zijn hotel stonden vroeg hij me mee naar binnen voor nog een laatste glas.

Voor ik het wist, gebeurde er iets dat ik niet had zien aankomen. De plots duidelijk seksuele toenadering van de man deed voor mij de stemming omslaan. Alles wat ik in verliefdheid met een vrouw ervaar als erotische tinteling – het intens worden van gevoelens, het veranderen van de uitdrukking in de ogen – vervreemde me nu zo sterk, dat ik me excuseerde en zei dat ik dit niet kon. Ik denk dat dit het moment is geweest waarop ik zeker wist dat mijn mannelijke vriendschappen geen seksuele lading verdragen. Ik probeerde de volgende dag de brokken te lijmen omdat ik inzag dat deze verfijnde man een vriend had kunnen zijn, maar voor hem was de vertrouwensbreuk radicaal. Hoe had ik zo naïef kunnen zijn de ondertoon in ons gesprek over Manns *De dood in Venetië* niet als een erotische invitatie van zijn kant te begrijpen? Omdat ik in de ‘grammatica’ van de heteroseksuele man leef, die in vriendschap niet aan deze seksuele implicatie had gedacht, terwijl ze voor hem een deel van de aantrekkingskracht in onze gesprekken was geweest? Daarmee waren we ironisch genoeg zelf in de filosofische thematiek uit de novelle beland. Hij vertrok de dag erop, ik stuurde hem nog een paar ansichtkaarten met warme woorden om hem uit te leggen hoezeer ik ernaar uitkeek om met hem verder te praten, maar er kwam nooit meer iets terug.